

PER JAKOBSEN

(Kopenhagen)

STRUKTURA SLOGA

Uzimajući kao polazište teorije kopenhaških glosematičara, u radu se govori o strukturi sloga, o tome kako svaki jezik uspostavlja svoje granice. Promene u jeziku su moguće, ali samo u okviru datih granica. Takav je slučaj i sa srpskohrvatskim jezikom, u kome, i pored nastojanja da se stvore nove reči, a u okviru rečnika kao jedine otvorene jezičke kategorije, nije moguće ne ispoštovati pravila strukture jezika, što bi značilo da se ipak i posle svega radi o jednom istom jeziku, i da je naučno neodrživo govoriti o više jezika.

Ključne reči: struktura sloga, glosematika, srpskohrvatski, fond reči.

Aktivnost i atmosfera u lingvističkoj sredini u Kopenhagenu od 1930-tih do 1950-ih godina bile su neobično žive i plodne. Vigo Brondal (1887-1942) je raskinuo s lingvističkom tradicijom i zanimao se za filozofiju jezika. Zajedno sa Luisom Hjelmslevom (1899-1965) osnovao je 1931. godine *Lingvistikredsen i København*, koji je decenijama imao snažan uticaj na razvoj danske i međunarodne lingvistike. Za Kopenhasku lingvističku školu bila je naročito karakteristična radikalizacija u izvođenju strukturalističkih analiza, kao i orijentacija ka matematičkim apstrakcijama (Ivić 1963: 122-130). U ovom kružoku, pored Hjelmsleva, posebno i vodeće mesto imao je Hans Jergenom Uldal (1907-1957). Njih dvojica su u 1930-im godinama formirali lingvistički strukturalistički pravac koji su nazvali *glosematikom*, a koji je 1943. godine Hjelmslev predstavio u svom pionirskom radu *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*¹ — ovim je delom

---

¹ Svoju glosematsku teoriju Hjelmslev je razvio u nekoliko dela: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, Vol. 12 of *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague*, 1943; *Prolegomena to a Theory of Language*, Trans. Francis J. Whitfield, *Memoir 7 of International Journal of American Linguistics*, Bloomington: Indiana University Publications in Linguistics and Anthropology, 1953; Rev. Ed. Madison: U of Wisconsin P, 1961; *Prolegomena...* Novoe v lingvistike, Moskva, 1960; *Prolegomena zu einer Sprachtheorie*, übersetzt von Rudi Keller, Ursula Scharf und Georg Stötzel, *Linguistische Reihe Bd. 9*, München, 1974; *Prolegomena teoriji jezika*, prijevod Ante Stamać, Zagreb, 1980; *Sproget: en introduktion*, København, 1963; *Language: an Introduction*, Trans. Francis J. Whitfield,

razvijen i zaoštren lingvistički strukturalizam. Hjelmslev je izričito okarakterisao svoju teoriju kao hipotetsko-deduktivni sistem, a Uldal je 1951. i 1952. u prvom delu zajedničke studije *Outline of Glossematics*, predstavio teoriju u algebraiziranom obliku (Uldal 1957). Kao i svi prethodni strukturalistički pravci i škole od Sosira do Praškog lingvističkog kružoka, tako su i glosematičari shvatili jezik kao sistem znakova, tj. nerazdeljiv spoj sadržaja i izraza, ali za njih jezik bi trebalo shvatiti i kao sistem elemenata ili *figura*, kako ih je nazvao Hjelmslev. Sosir je bio prvi koji je shvatio jezičke pojave kao apstraktne algebarske veličine koje su određene njihovim relacijama ili funkcijama, a ne njihovom supstancom, i Hjelmslev i glosematičari su prihvatili Sosirovu tezu da treba razlikovati između *forme sadržaja* i *supstance sadržaja*. Supstanca sadržaja bi bio spoljašnji svet kao amorfnu kontinuum gde svaki jezik stavlja svoje posebne granice unutar sličnih semantičkih područja kao, na primer, između boja, delova ljudskog tela, prirodnih pojava itd. Inkongruencija unutar jedne te iste semantičke zone može da se uoči u, na primer, srpskohrvatskom, nemačkom i engleskom jeziku. Srpskohrvatski znakovi *drvo* i *šuma* imaju drugu granicu nego nemački *Baum*, *Holz*, *Wald* ili engleski *tree*, *wood*, *forest*. Hjelmslev se zato slaže sa strukturalistima drugih škola i konstatuje da u jezičkom sadržaju postoji specifična forma, tzv. *forma sadržaja* koja je nezavisna od smisla i koja stoji u arbitrarnom odnosu prema smislu; no Hjelmslev se ne zadržava na tome, već ide korak dalje, i u tome se sastoji posebnost i radikalizacija glosematike: Hjelmslev insistira na tome da treba na isti način razlikovati između *forme izraza* i *supstance izraza*:

„Na potpuno isti način se može promatrati druga veličina koja je funkciv znakovne funkcije, naime izraz. Kao što se zona boja ili morfemske zone raspodeljuju različito u različitim jezicima s obzirom na to da svaki jezik raspolaže određenom količinom reči za boje, kategoriju broja, kategoriju vremena, itd., tako možemo upoređivanjem jezika putem suptrakcije ustanoviti zajedničke zone na fonetskom području, koje se raspoređuju različito u raznim jezicima“ (Hjelmslev 1943: 59, moj prevod).

U takvom amorfnom kontinuumu svaki jezik arbitrarno ima izvestan broj figura, pri čemu na raznim mestima unutar kontinuumu postoje granice. Broj vokala varira od jezika do jezika. Krajnje jednostavan vokalski sistem ima eskimski jezik, koji razlikuje tri vokala *i*, *u*, *a*, dok srpskohrvatski deli taj kontinuum na pet vokala (+ *r*), uključujući područje *i*, i

---

Madison: University of Wisconsin P, 1970; *Sprogssystem og sprogforandring*, Vol. 15, Travaux du Cercle linguistique de Copenhague, Copenhagen: Nordisk Sprog- og Kulturforlag, 1972; *Sprogtheorie*, Vol. 16, Travaux du Cercle linguistique de Copenhague, Copenhagen: Nordisk Sprog- og Kulturforlag, 1975; *Resumé of a Theory of Language*, Ed. and trans. Francis J. Whitfield, Copenhagen: Nordisk Sprog- og Kulturforlag, 1975.

područje *e*. Na području gde se u srpskohrvatskom jeziku nalaze *i* i *e*, danski ima tri vokala: *i*, *e*, *æ*. Neki jezici, nemački, engleski, srpskohrvatski, danski i mnogi drugi imaju tri grupe klusila *p*, *t*, *k*, dok drugi jezici imaju drukčije granice. Eskimski jezik ima granicu između jednog velarnog i uvularnog područja, a letonski ima granicu između velarnog i velopalatalnog područja.

Figure su predodređene da zauzimaju posebna mesta u lancu, da se spoje sa drugim figurama sa isključivanjem spojeva sa drugim figurama. Figure služe za građenje znakova i njihov broj i mogućnosti kombinovanja su unapred određeni u *strukturi* jezika, a *upotreba* jezika (*uzus*) određuje koje su od tih mogućnosti iskorišćene. Analizom i probom komutacije uspostavljaju se figure, koje nisu definisane svojim artikulacijskim, akustičkim ili auditivnim svojstvima. Ta svojstva su supstanca. Da li se data figura u jezičkom lancu manifestuje kao konsonant ili vokal ne zavisi od supstance nego od njenog odnosa prema susednim figurama. Figure nisu definisane po svojoj supstanci, nego po svojim mogućnostima kombinovanja sa drugim figurama u slogu kao najvećoj jedinici na nivou izraza. Dok se studija *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* nalazi na visokoj razini apstrakcije, delo *Sproget: en introduktion* iz 1963. godine je kao uvod u opštu lingvistiku i u glosematiku, daleko konkretnije u svom pristupu i svojim formulacijama.

Za sve jezike važi da su mogućnosti kombinovanja figura u slogu određene striktnim pravilima sa isključenjem drugih mogućnosti kombinovanja. Jezička upotreba određuje koje su mogućnosti iskorišćene. Reči kao što su *fri*, *srim* su mogući znakovi u srpskohrvatskom jeziku, jer nisu protiv strukture sloga ovog jezika. Nisu korišćeni, ali bi mogli sutra da postanu znakovi, kad bi to bilo potrebno. Tako, na primer, u danskom jeziku *fri* je moguć znak, dok *srim* nije, jer inicijalna konsonantska kombinacija *sr-* nije dozvoljena u danskom. Struktura sloga je najstabilnija odlika jednog jezika i menja se veoma sporo. Gramatičke kategorije se mogu menjati, vremenski i padežni sistemi mogu se redukovati ili sasvim nestati, a najlabilnija kategorija — rečnik — stalno je podložna promenama, nove reči se stvaraju, dok druge nestaju, a jezik u kojem se sve te krupne promene događaju i dalje ostaje isti. Na taj način struktura sloga može da služi za identifikaciju jezika, ali i za razlikovanje jednog jezika od drugih. Struktura sloga i elementi izraza su sigurni kriterijumi i identiteta i raznolikosti. Inicijalne konsonantske kombinacije *sr-*, *pt-*, *ps-*, *dl-* su, na primer, nemoguće u engleskom i danskom, kao i u nizu drugih jezika, ali su sasvim normalne kombinacije u srpskohrvatskom. Veliki broj reči počinje sa tim kombinacijama. S druge pak strane, finalna konsonantska kombinacija *-lmsk* u danskom jeziku, kao na primer, u reči *skælmisk* 'šaljiv', bila bi ne-

moгућа u srpskohrvatskom. Struktura mađarskog jezika ne dozvoljava konsonantske kombinacije u inicijalu, te je slovenska pozajmica *stol* pretvorena u *aszta* da bi odgovarala mađarskoj slogovnoj strukturi. Reči kao što su *prst* i *vrh* su sasvim normalne reči u srpskohrvatskom, ali ih je nemoguće naći u engleskom ili u danskom, kao i u velikom broju drugih jezika, jer ti jezici nemaju element *r* u funkciji samoglasnika.

Broj elemenata izraza datog jezika je relativno mali, obično oko 20 do 35 elemenata. Broj mogućih slogova se broji u hiljadama, a rečnik jednog jezika može da se sastoji od više hiljada reči i u principu je neograničen. Spisak reči jezika u rečniku će uvek biti nekompletan, ili zbog svog obima, ili, ako ima pretenzije da bude kompletan, pre svega zato što se nove reči stvaraju dok se rečnik piše. Da bismo pojasnili ovaj pojam, zamislićemo jednu krajnju situaciju: recimo da želimo sve reči u velikom rečniku srpskohrvatskog jezika SANU zameniti drugim, novim rečima. Ovaj bi eksperiment u suštini bio sasvim moguć i dosledan datom jeziku jer bismo ipak morali održavati slogovnu strukturu srpskohrvatskog jezika. Drugim rečima, u tom eksperimentu, morali bismo da koristimo, u stvari, iste elemente, i morali bismo da kombinujemo samo te elemente, i to po istim pravilima kao i do sada. Za istu strukturu jezika može da postoji više jezičkih upotreba, ali za istu upotrebu jezika može da postoji samo jedna struktura. Identitet jezika se očituje u strukturi sloga, tako da bi pravila kombinovanja mogla da se smatraju kao DNK profil jezika.

Svi navedeni principi o identičnosti i raznolikosti jezika primenjeni na srpskohrvatskom materijalu pokazuju i dokazuju da je naučno neodrživo govoriti o više jezika. Jasno je da su morfološke i sintaksičke strukture u standardnom srpskohrvatskom jeziku identične. Jezička upotreba može da varira, ali struktura iza jezičke upotrebe ostaje ista. Tvorbu reči određuju ista pravila građenja sloga. Rečnik je, doduše, otvorena kategorija u jeziku, ali razni puristički pokušaji da se udalji jedan takozvani jezik od drugih ništa ne menja u strukturi jezika. Nijedna nova srpska, hrvatska, bosanska / bošnjačka ili crnogorska reč ne može da se stvori, a da se ne bude u skladu sa pravilima stvaranja sloga u jeziku. Sve reči hrvatskog novogovora kao što su *kavovar*, *mamutnjak*, *velezgoditnjak* su stvorene kao i sve ostale srpskohrvatske reči. Struktura ovih reči se ne protivi pravilima za stvaranje sloga i te iste reči, koje su usvojene i čak nagrađene kao „čisto hrvatske“, mogle bi biti prihvaćene u svim drugim delovima srpskohrvatskog jezičkog područja, na isti način kao što su i drugi kroatizmi (pr. *prozor*, *konobar*, *sažetak*, *samoglasnik*, *suglasnik*) tokom vremena prihvaćeni kako u srpskom, tako i u bosanskom / bošnjačkom delu srpskohrvatskog govornog područja. Isto je slučaj i sa turcizmima, kao *rakija* < tur. *rakı*, *fira* < tur. *fürü*, *uzur* < tur. *özür*, *čufte* < tur. *köfte* i dr. (Škaljić 1989), koji

	p	t	k	b	d	g	c	ć	č	đ	dž	s	š	z	ž	j	m	n	nj	l	lj	h	f	v	r	
p	o	+	-	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	-	-	+	
t	-	o	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-	-	-	-	+	+
k*	+	+	o	-	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+
b	-	-	-	o	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+
d	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	-	+	+
g	-	-	-	-	+	o	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+
c	-	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+
ć	-	-	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
č	-	-	+	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	+	-
đ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
dž	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
s*	+	+	+	-	-	-	+	-	-	-	-	o	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
š	+	+	+	-	-	-	-	+	+	-	-	-	o	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	+	+
z	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	o	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-	+	+
ž	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	o	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+
j	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	o	+	+	+	+	+	-	-	-	+
n	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-	-	-
nj	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-	-
l	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-	-
lj	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	o	-	-	-	-	-
h	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	o	-	+	+	+
f	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	o	-	+	+
v	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	o	+	+
r	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	o	+

Shema 1. Inicijalne kombinacije od dva suglasnika u srpskohrvatskom jeziku

su prilagođeni inventaru fonema i strukturi sloga i usvojeni kao deo srpskohrvatskog rečničkog fonda.

Dole navedene sheme inicijalnih kombinacija dvaju i triju suglasnika u srpskohrvatskom jeziku važe za sve varijante srpskohrvatskog jezika. Struktura sloga je ista nezavisno od toga da li se jezik standardizuje u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Banjaluci ili Podgorici. Inventar fonema i pravila za njihove kombinacije konsonanata su identični. Suglasnik *j* ima posebnu distribuciju u blizuvokalskom položaju, tj. kao drugi suglasnik u konsonantskim kombinacijama. U većini slučajeva javlja se samo u alternaciji *je / e* (kratki jat), kao na primer, u rečima *pjevati*, *tjedan*, *bjesomu-*

*čan, djelo, cjedilo, vječan, rječnik*². Figura *j* ne može da bude prvi suglasnik u konsonantskoj kombinaciji.

Kada predlog *k* (*ka*) čini *jedan* slog sa sledećom rečju, kombinacija ima više mogućnosti od „normalnih“ reči koje počinju sa *k*-. Inicijalna kombinacija *kt*- u prirodnim rečima se nalazi samo u grčkoj pozajmici *ktitor*, ali je normalna u prepoziciji *k + t*- u *k tomu*; kombinacije *kč*-, *kp*- i *kj*- se nalaze u: *k čemu*, *k prozoru*, *k jeseni*, ali ne u inicijalnoj kombinaciji jedne iste reči. Stoga smatramo da su *kč*-, *kp*- i *kj*- normalne inicijalne kombinacije u srpskohrvatskom jeziku. Kada predlog *s* (*sa*) stoji ispred reči koja počinje samoglasnikom, silabička struktura je kao u „normalnim“, prirodnim rečima.

	v	nj	l	lj	r	j
sp	-	-	+	-	+	+
st	+	-	-	-	+	-
sk	+	-	+	-	+	-
sm	-	-	+	-	+	-
sh	+	-	-	-	-	-
sv	o	-	+	-	+	-
šk	-	-	-	+	+	-
zb	-	-	+	-	+	-
zd	-	-	-	-	+	-
zg	-	+	+	-	+	-
žd	-	-	-	-	+	-

Shema 2. Inicijalne kombinacije od tri suglasnika u srpskohrvatskom jeziku

Literatura

- Hjelmslev 1943: L. Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, Vol. 12 of *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague*, Copenhague, 1943.
- Ivić 1963: M. Ivić, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana, 1963.
- Škaljić 1989: A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1989.
- Uldall 1957: H. J. Uldall, *Outline of Glosematcs, Part I: General Theory*, *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague*, vol. X, 1, Copenhague, 1957.

² Amblematičan je u ovom smislu otpor dvaju hrvatskih jezikoslovaca, Josipa Silića i Iva Pranjkovića protiv nove pravopisne odredbe po kojoj bi „neću“, „greška“ i „zadaci“ trebalo da se pišu „ne ću“, „grješka“ i „zadatci“ (*Jutarnji list*, 11. 02. 2007). Nijedna trofonemska kombinacija *grj*- nije moguća u srpskohrvatskom jeziku.

S u m m a r y

Per Jacobsen

SYLLABLE STRUCTURE

In traditional structuralist understanding, language is a system of signs i. e. an inseparable unity of content and expression. According to glossematic linguistic theory, the dichotomy of form and substance in the content has its parallel in the expression. The present paper shows that in one language certain consonant clusters within the syllable are allowed, in other languages they are not. The phonotactic structure, i. e. the rules of forming syllables decide the forming of new words and identify the language at the same time. This fundamental syllable structure shows that it is scientifically untenable to maintain that the Serbocroatian language has split up in several new languages.